

شناخت ادبیات کودک

اللَّهُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ

شناخت ادبیات کودک

زیر نظر: علی اصغر سیدآبادی

نویسنده: شکوه حاجی نصرالله

وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

معاونت امور فرهنگی

دفتر مطالعات و برنامه ریزی فرهنگی

تابستان ۱۳۹۶

شناخت ادبیات کودک

نویسنده: شکوه حاجی نصرالله

زیر نظر: علی اصغر سید آبادی

به سفارش دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی

معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

فهرست

پیشگفتار.....	۷
مقدمه	۹
تعریف ادبیات کودک	۹
تولد ادبیات کودک در جهان و ایران	۷
ساختار ادبیات کودک	۷
کارکرد ادبیات کودک	۷
انواع کتاب کودک	۷
کتاب مصور و کتاب تصویری	۷
کتاب مصور	۷
کتاب تصویری	۷
ادبیات کهن.....	۷
ادبیات شفاهی.....	۷
لالایی	۷
ترانه‌ها؛ ترانه - بازی و... ..	۷
مثل	۷
چپستان.....	۷
لطیفه	۷
قصه	۷
قصه اساطیری.....	۷
قصه حماسی	۷

قصه پریان..... ۷

قصه جانوری ۷

حکایت ۷

ادبیات مکتوب..... ۷

داستان ۷

داستان واقع‌گرا..... ۷

داستان فانتزی..... ۷

ویژگی‌های داستان واقع‌گرا و فانتزی ۷

شعر..... ۷

نمایشنامه..... ۷

کتاب اطلاعاتی (ادبیات غیرداستانی)..... ۷

دین..... ۷

دانش اجتماعی..... ۷

علوم..... ۷

زندگی‌نامه..... ۷

هنر، بازی و سرگرمی..... ۷

فلسفه ۷

کلیات..... ۷

کتاب‌های آموزشی خلاق..... ۷

منابع ۷

پیش‌گفتار

در پی انعقاد تفاهم‌نامه همکاری میان معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و سازمان بهزیستی کشور با هدف تشویق کودکان به خواندن کتاب و استفاده بهینه از ظرفیت مهدهای کودک برای ترویج فرهنگ کتاب‌خوانی در خانواده‌ها و همچنین بهره‌گیری از ظرفیت‌های کتاب‌خوانی برای تعمیق و گسترش آموزش‌های موردنیاز مهدکودک‌ها، مقرر شد که یک روز در هفته در مهدهای کودک سراسر کشور با برنامه‌های متنوع و متناسب با اصول آموزش کودکان و شیوه‌های خلاقانه ترویج کتاب‌خوانی همچون نمایش خلاق، قصه‌گویی، نقاشی و کاردستی بر اساس کتاب به فعالیت‌های کتاب‌خوانی اختصاص یابد.

این فعالیت‌ها، تمامی گروه‌های سنی از جمله نوزادان و کودکان زیر یک سال را نیز شامل می‌شود. به‌منظور اجرایی کردن این امر، دوره‌های آموزش ترویج کتاب‌خوانی برای مدیران و مربیان مهدهای کودک توسط معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی با همکاری سازمان بهزیستی کشور طراحی و به‌صورت آزمایشی در برخی از شهرها از جمله سبزوار، نیشابور، ری، کاشان، اصفهان، تبریز، شهرکرد، رشت، گنبدکاووس، شیراز، یزد، بوشهر، خورموج، دزفول و رامهرمز برگزار شد.

افزون بر این، فعالیت‌های مشترکی که در چارچوب تفاهم‌نامه مزبور موردتوافق طرفین قرار گرفته به شرح زیر است:

۱. اختصاص یک روز در هفته به فعالیت‌های کتاب‌خوانی در مهدکودک‌ها (از طرف سازمان بهزیستی کشور روز دوشنبه اعلام شده است).
۲. امکان ارائه تخفیف ویژه توسط معاونت امور فرهنگی برای خرید کتاب

از کتاب‌فروشی‌ها برای مهدکودک‌های معرفی شده از طرف سازمان بهزیستی کشور

۳. تهیه فهرست کتاب‌های مناسب برای استفاده در مهدکودک‌ها و مراکز شبه خانواده در سراسر کشور توسط معاونت امور فرهنگی

۴. حمایت از توسعه و تجهیز کتابخانه‌ها در مهدکودک‌ها و مراکز شبه خانواده از طریق کتاب‌های خریداری شده توسط هیئت انتخاب و خرید کتاب وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

۵. حمایت از برگزاری نمایشگاه و فروشگاه کتاب در مهدکودک‌ها در هفته کتاب از طرف سازمان بهزیستی کشور

۶. همکاری در برگزاری نشست‌های فرهنگی و چهره به چهره نویسندگان شاخص و مطرح کودکان و نوجوانان در مهدکودک‌ها

از آنجاکه مربیان مهدکودک‌ها نقش مؤثری در پیشبرد برنامه ترویج کتاب‌خوانی دارند، دستنامه‌هایی با عنوان «مجموعه آموزشی روز کتاب‌خوانی در مهدکودک‌ها» تهیه و تدوین شده است تا ضمن بیان اهمیت کتاب خواندن برای نوزادان و کودکان، فعالیت‌های جذاب و شیوه‌های خلاقانه کتاب‌خوانی را همچون قصه‌گویی، نقاشی، نمایش خلاق، بازی با کتاب، کتاب‌سازی و سایر فعالیت‌ها آموزش دهند.

دفتر امور کودکان و نوجوانان
معاونت امور اجتماعی
سازمان بهزیستی کشور

دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی فرهنگی
معاونت امور فرهنگی
وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی

شناخت ادبیات کودک

ادبیات کودک، به شکل امروزی با به وجود آمدن مفهوم کودکی متولد شد. تعریف «کودک» با «دوران کودکی» متفاوت است. کودک مفهومی عینی و طبیعی است که از زمان قدم گذاشتن انسان بر سیاره زمین حضور داشته، در صورتی که دوران کودکی مفهومی ذهنی است که با توجه به ویژگی دوره‌های مختلف تاریخی در هر جامعه شکل گرفته است.

ادبیات کودک، شکلی از هنر است که مهم‌ترین هدف آن بیان زیبایی و تاثیرات عاطفی بر کودک است. از این رو می‌توان گفت در یک وجه ادبیات کودک جوهر ادبی یا هنری و در وجه دیگرش مخاطب کودک قرار دارد. در ادبیات کودک چگونگی ارتباط کودک با اثر از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در صورتی که این موضوع در ادبیات بزرگسال جایی ندارد. پس برای انتخاب کتاب مناسب کودک به مراحل گوناگون سنی کودک توجه می‌شود. گروه سنی پیش از دبستان از هنگامی که کودک در بطن مادر پرورش می‌یابد، آغاز می‌شود و تا قبل از دبستان، یعنی پایان شش سالگی ادامه دارد. این مراحل؛ شیرخوارگی، نوپایی، نوباوگی ۱ و ۲ و پیش‌دبستانی ۱ و ۲ با هم تفاوت‌های کیفی دارند.

ادبیات کودک در انواع گونه‌ها؛ داستان، شعر، نمایشنامه و غیرداستان در حوزه‌های دین، دانش اجتماعی، علم و کاربردهای آن،

زندگی‌نامه، کلیات، فلسفه، هنر، بازی دیده می‌شود. کتاب خوب در انواع گونه‌ها نقش ویژه‌ای در رشد و پرورش زبانی، رشد و پرورش شناختی، رشد و پرورش عاطفی - شخصیتی و رشد و پرورش اجتماعی کودکان دارند.

کودکان به یاری بزرگسالان است که می‌توانند به کتاب علاقه‌مند شوند. بزرگسالان به‌ویژه مروجان ترویج کتاب‌خوانی برای ایجاد پل ارتباطی میان کودکان و کتاب لازم است ادبیات کودک را بشناسند. در این راهنما با تولد ادبیات کودک، ساختار و کارکرد آن و همچنین انواع آن آشنا می‌شویم.

تعریف ادبیات کودک

ادبیات کودک نوشته‌ها و سروده‌هایی هستند که ارزش ادبی یا هنری دارند و مخاطب آن کودک است. به سخنی دیگر در یک وجه ادبیات کودک جوهر ادبی یا هنری و در وجه دیگرش مخاطب کودک قرار دارد. ارزش‌های ادبیات کودک از این قرار است:

§ لذت و سرگرمی

§ گسترش دو دنیای خیال و واقعیت و رابطه آن‌ها با هم

§ انتقال میراث فرهنگی - ادبی از نسلی به نسل دیگر

§ ایجاد نگرش‌های مثبت به فرهنگ خود و دیگر فرهنگ‌ها

§ به دست آوردن تجربه‌های گوناگون

§ درک جایگاه و موقعیت‌های گوناگون

§ تشویق به تلاش و امیدواری

تولد ادبیات کودک در جهان و ایران

ادبیات کودک به شکل امروزی‌اش با به وجود آمدن مفهوم

کودکی در اروپا پدید آمد. تعریف «کودک» با «دوران کودکی» متفاوت است. کودک مفهومی عینی و طبیعی است که از زمان قدم گذاشتن انسان بر سیاره زمین حضور داشته، در صورتی که دوران کودکی مفهومی ذهنی است که با توجه به ویژگی دوره‌های مختلف تاریخی یعنی شرایط اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و حتی جنسیتی در هر جامعه شکل گرفته است. به همین دلیل در جوامع گوناگون با توجه به اینکه افراد در چه سنی تکلیف اجتماعی به آنان محول می‌شود، مفهوم دوران کودکی تغییر می‌کند. از این رو می‌توان گفت کودک مفهومی بیولوژیک و دوره کودکی مفهومی اجتماعی و پدیده‌ای تاریخی است.

در اروپای سده‌های میانه دوران کودکی وجود نداشت. در این دوران میان کودک و بزرگسال فاصله‌ای به اندازه جدا شدن کودک از دامن مادر وجود داشت. زیرا در اقتصاد خانواده از کودک نیز انتظار می‌رفت کار کند. در این دوران، کودکان از نظر پوشش ظاهری، با بزرگسالان جامعه فرقی نداشتند و آن‌ها را انسان‌هایی می‌دانستند که تنها از نظر اندازه لباس و قد با بزرگسالان تفاوت دارند.

فیلیپ آریس نخستین کسی است که بحث دوران کودکی را در اواخر سده ۱۷ مطرح کرد. آریس مطرح کرد که پیش از قرون میانه هیچ تصویری از مفهوم کودکی وجود نداشت. پس از آریس، **جان لاک** و بعد از او **ژان ژاک روسو** به مفهوم کودکی پرداختند. در سال ۱۷۶۲ ژان ژاک روسو، **کتاب امیل** را منتشر کرد. این کتاب عصر تازه‌ای برای ادبیات کودک به شمار می‌رود.

جنبش روشنگری در اروپا بسیاری از اندیشه‌های سنتی را کنار زد و اندیشه‌های نو را ترویج کرد. در نتیجه شیوه نگاه به کودک نیز دگرگون شد. به سخنی دیگر با انقلاب فرانسه و پدیدار شدن

جامعه صنعتی کودکی و مفهوم دوران کودکی پدید آمد. زیرا رشد تکنولوژی و افزایش تولید و اوقات فراغت و رواج تحصیل همگانی به کودکان امکان داد سال‌های طولانی‌تری را دور از کار و تکالیف اجتماعی به سر برند. این گونه بود که دوران کودکی طولانی‌تر شد، زیرا این کودک بایستی در آینده نقش‌های پیچیده‌تری را به عهده گیرد.

واژه ادبیات کودک به صورت مستقل اولین بار در نیمه دوم قرن ۱۸ میلادی در متون غربی دیده شده است. در فرانسه شارل پرو افسانه‌ها را جمع‌آوری و با حداقل دخل و تصرف بازنویسی و منتشر کرد. در آلمان برادران گریمر روایت‌های شفاهی از قصه‌های آلمانی را جمع‌آوری و ویرایش کردند و در سال‌های ۱۸۱۲ - ۱۸۱۴ تحت عنوان قصه‌های عامیانه آلمان در دو جلد منتشر کردند. در قرن نوزدهم هانس کریستین آندرسن که امروزه پدر ادبیات کودک شناخته می‌شود، داستان‌هایی برای کودکان نوشت که از افسانه‌های قدیمی الهام گرفته بود. نخستین کتاب‌های تصویری برای کودکان هم در اوایل قرن بیستم در فرانسه منتشر شد.

رشد ادبیات کودکان تحت تاثیر تحولات شگرف قرن بیستم و به‌ویژه پس از جنگ جهانی دوم رخ داد. در این دهه‌هاست که ادبیات کودک از بندهای تعلیم و تربیت و آموزش مستقیم رها می‌شود. ادبیات کودک به چنان درجه‌ای از رشد و کمال خلاقیت هنری و ادبی دست می‌یابد که سبب کسب اعتبار آن در جهان ادبیات شد، به‌طوری که در حال حاضر اهمیت آن از سایر شاخه‌های ادبی کمتر نیست.

در ایران پس از انقلاب مشروطه و بعد از سال‌های ۱۲۸۰ با تحولات اجتماعی به کودک نیز توجه بیشتری شد. بعد از این

تحولات و از سال ۱۳۰۰ شمسی، تولید آثار ادبی و خواندنی‌های کودکان و نوجوانان فزونی گرفت. لازم است بدانیم نخستین کتاب‌های کودکان ناگهان پدید نیامده‌اند، بلکه عواملی مانند دگرگونی نگرش‌های تربیتی و آموزشی، تداوم گرایش به افسانه‌ها و قصه‌های عامیانه در میان کودکان و نوجوانان، ساده شدن نثر فارسی، نفوذ ادبیات امروزی ایران، ورود دستگاه چاپ به ایران و تولید کتاب در گستره‌ای بزرگ‌تر، بنیادگذاری مدرسه‌های جدید در ایران، رشد روان‌شناسی کودک و توجه به نیازهای او از جمله عواملی هستند که به پدید آمدن «ادبیات کودک» و انتشار اولین کتاب‌های کودکان کمک کرده‌اند.

ادبیات کودکان در همه کشورهای جهان از جمله ایران از ادبیات شفاهی آغاز شده است. طی مسیر ادبیات کودک در برخی سرزمین‌ها و کشورها چند هزار سال و در برخی دیگر چند صد سال یا کم‌تر از آن به طول انجامیده است. به‌طور کلی سیر تاریخی ادبیات کودک از این قرار است:

۱. مرحله آفرینش و انتقال آثار ادبی به صورت شفاهی:

در این مرحله کودکان چون بزرگسالان شنونده قصه‌ها و متل‌ها و دیگر گونه‌های ادبیات شفاهی بودند.

۲. مرحله گردآوری و نوشتن آثار شفاهی: در این مرحله

آثار شفاهی که قرن‌ها سینه‌به‌سینه انتقال یافته بود جمع‌آوری و مکتوب شدند.

۳. مرحله آفرینش آثار ادبی با الهام گرفتن از آثار

ادبی شفاهی: در این مرحله پدیدآورندگان مانند هانس کریستین آندرسن با الهام از ادبیات شفاهی داستان‌های جدیدی برای کودکان نوشتند.

۴. مرحله آفرینش آثار ادبی ویژه کودکان و نوجوانان:
در این مرحله پدیدآورندگان آثار جدیدی برای کودکان و نوجوانان خلق کردند.

ساختار ادبیات کودک

ادبیات کودک، شکلی از هنر است که مهم‌ترین هدف آن بیان زیبایی و تاثیرات عاطفی بر کودک است. در آثار ادبی از جمله ادبیات کودک، زیبایی‌شناسی از اهمیت بسیاری برخوردار است. لازم است بدانیم زیبایی‌شناسی همان زیبایی نیست؛ بلکه ارزش‌های هنری، تخیل و نوع روایت اثر است. در واقع سرشت یا گوهر ادبیات، یعنی ادبیت^۱ است که ادبیات را از تعلیم دور کرده و به سوی بیان زیبایی و تاثیرات عاطفی نزدیک می‌کند. ادبیت سرشتی پیچیده دارد که از ذهن خلاق هنرمند در قالب متن ادبی، بروز می‌کند. ادبیت مجموع ویژگی‌های زبانی و شکلی است که در متن‌های ادبی وجود دارد و آن‌ها را از متن غیرادبی متمایز می‌کند.

در میان آثار اختصاص‌یافته به کودک در حوزه‌های گوناگون کتاب‌هایی با هدف آموزش مستقیم انتشار می‌یابند. بیشتر این آثار در عین محدود کردن دنیای کودک به آموزش بایدها و نیایدها هم می‌پردازند، زبان در این آثار از گوهر ادبی به دور است و تصاویرشان ارزش هنری ندارند. این آثار را بازاری یا شبه‌ادبیات می‌نامند. امروزه فقط ادبیات است که می‌تواند با جذابیت‌های رسانه‌های دیگر رقابت کند نه شبه‌ادبیات. بنابراین در انتخاب کتاب کودک لازم است به ارزش‌های ادبیات توجه ویژه شود. شما برای انتخاب کتاب ادبیات می‌توانید پرسش‌های گوناگونی را مطرح کنید برای نمونه:

1. Literariness

آیا داستان سبب لذت کودک می‌شود؟
 آیا زبان و محتوای اثر با تجربه و توانایی‌های کودک هماهنگ
 است؟

آیا اثر، کودک را تشویق به بازی با کلمات می‌کند؟
 آیا اثر، دریافت‌های تازه‌ای از جهان به کودک می‌دهد؟
 آیا اثر، به کودک کمک می‌کند تا خود را در جایگاه و موقعیت
 انسان‌های دیگر قرار دهد؟
 آیا نویسندگان توانسته با انتخاب واژگان سنجیده صورتهای خیال
 را به کودک بشناساند؟

آیا نویسندگان با توجه به روان‌شناسی رشد کودک توانسته
 است، حس و حال‌هایی را بیان کند که برای کودکان آشناست
 و بدین‌سان آنان را در درک و پذیرش احساساتشان، یاری می‌کند.
 آیا ...

کارکرد ادبیات کودک

پیش از وارد شدن به بحث کارکرد ادبیات کودک لازم است
 بدانیم که در ادبیات کودک چگونگی ارتباط کودک با اثر از اهمیت
 ویژه‌ای برخوردار است. در صورتی که این موضوع در ادبیات بزرگسال
 جایی ندارد؛ بنابراین لازم است برای انتخاب کتاب مناسب کودک
 به مراحل گوناگون سنی کودک توجه شود.

گروه سنی پیش از دبستان از هنگامی که کودک در بطن مادر
 پرورش می‌یابد، آغاز می‌شود و تا قبل از دبستان، یعنی پایان شش
 سالگی ادامه دارد. این مراحل؛ شیرخوارگی، نوپایی، نوباوگی ۱ و ۲،
 پیش‌دبستانی ۱ و ۲ با هم تفاوت‌های کیفی دارند و رفتار کودک، با
 افزایش سن، تغییر می‌کند. خواندن با کودکان از دورانی که در

بطن مادران خود هستند و پس از تولد موجب رشد سلول‌های مغزی می‌شود. پژوهش‌ها و همچنین تجربه نشان می‌دهند که زمزمه کردن لالایی‌ها، مثل‌ها، ترانه - بازی‌ها و حتی قصه گفتن نه تنها در به وجود آوردن آرامش برای جنین و به‌طور کلی کودک در دو سال اول زندگی بسیار موثر است بلکه نقش کلیدی و مهمی در رشد و پرورش زبانی آنان دارد. از سوی دیگر خواندن با کودک از نوزادی و ایجاد لحظه‌های آرام و لذت‌بخش برای او می‌تواند در زندگی آینده او تاثیرات بسیاری داشته باشد.

به‌طور کلی کتاب‌خوانی می‌تواند از ماه‌های اولیه زندگی کودک نیازهای او را پاسخ داده و موجب پرورش او شود. کتاب خوب یعنی ادبیات در انواع گونه‌ها؛ داستان، شعر، نمایشنامه و غیرداستان در حوزه‌های دین، دانش اجتماعی، علم و کاربردهای آن، زندگی‌نامه، کلیات، فلسفه، هنر، بازی و سرگرمی می‌تواند نقش ویژه‌ای در رشد و پرورش زبانی، رشد و پرورش شناختی، رشد و پرورش عاطفی - شخصیتی و رشد و پرورش اجتماعی کودک صفر تا ۱۸ سال داشته باشد:

رشد و پرورش زبانی: کتاب‌خوانی با کودکان می‌تواند اثر عمیقی بر رشد و پرورش زبان کودک داشته باشد. رشد و پرورش زبانی کودک یعنی افزایش واژگان، پربار شدن زبان گفتاری، درک لحن‌های گوناگون برآمده از موقعیت‌ها و جایگاه‌های اجتماعی متفاوت، آشنایی با بیان‌های گوناگون، شناسایی اشیاء، کنش‌ها و پدیده‌ها و نام‌گذاری آن‌ها و... است. سروکار داشتن کودک با کتاب موجب می‌شود او از شگفتی‌های زبانی لذت ببرد.

رشد و پرورش شناختی: کتاب‌خوانی با کودکان می‌تواند در رشد و پرورش کارکردهای بنیادی یعنی؛ مشاهده، مقایسه،

دسته‌بندی، فرضیه‌سازی، سازماندهی، جمع‌بندی، به کاربردن و انتقاد کردن که با فرآیند تفکر پیوند دارند، تاثیر بسزایی داشته باشد.

رشد و پرورش عاطفی - شخصیتی: کتاب‌خوانی با کودکان می‌تواند موجب رشد و پرورش عاطفی - شخصیتی آنان؛ درک نسبی از هویت به عنوان فردی جدا از دیگران، دستیابی به اعتمادبه‌نفس نسبی، نیاز به محبت و امنیت، تقویت حس استقلال مخاطب، بیان فشارهای روحی، تقویت همکاری و مشارکت در زندگی روزانه، شناخت ترس‌های واقعی و آشتی با تغییرات سریع در روند رشد جسمی شود.

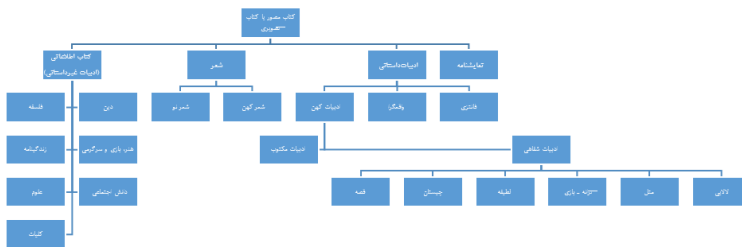
رشد و پرورش اجتماعی: کودکان در کتاب‌خوانی با مشاهده تصاویر کتاب و تقلید و همزادپنداری با شخصیت‌های آن، آرام آرام رشد اجتماعی را تجربه می‌کنند. هنگامی که کودک احساسات و نقطه نظرات شخصیت‌های داستان را درک می‌کند و با ویژگی‌های آن‌ها آشنا می‌شود، گامی مهم در رشد شخصیت اجتماعی اوست. کودک با شنیدن کتاب‌های خوب از وجود مکان‌های جغرافیایی مختلف، جنسیت‌ها، اقوام، مذاهب گوناگون به دور از رفتارهای کلیشه‌ای آشنا می‌شود. از این رو کتاب‌خوانی برای کودکان موجب رشد و پرورش اجتماعی آنان می‌شود.

انواع کتاب کودک

انواع کتاب کودک می‌تواند به صورت نشر کاغذی یا نشر الکترونیک باشد. با توجه به نمودار آثار اختصاص یافته به کودکان کتاب‌های تصویری یا مصور هستند که در انواع ادبیات؛ داستان، شعر، نمایشنامه و غیرداستان در حوزه‌های دین، دانش اجتماعی،

علوم، زندگینامه، کلیات، فلسفه، هنر، بازی و سرگرمی منتشر می‌شوند.

کتاب کودک می‌تواند تالیف یا ترجمه باشد. نمونه کتاب تالیف: **بابای من با سس خوشمزه است**، نویسنده سید نوید سیدعلی‌اکبر، تصویرگر علی مفاخری و ناشر شباویز کتاب داستانی است که نویسنده ایرانی آن را به زبان فارسی نگاشته است. در ایران کتاب‌های ترجمه از زبان‌های گوناگون به‌ویژه انگلیسی به فارسی برگردانده می‌شوند. نمونه کتاب ترجمه: **بچه‌ی آبگیر**، نویسنده جین ویلیز، تصویرگر جوان میلوارد، مترجم معصومه انصاریان و ناشر همشهری است که از زبان انگلیسی ترجمه شده است.

کتاب مصور و کتاب تصویری

کتاب کودکان بدون تصویر نمی‌شود. تصویر در کتاب کودک یکی از مهم‌ترین امکانات ادبی - هنری است که کودک را درگیر می‌کند. کودک از طریق یک خواننده بزرگسال، به کشف ارتباط متن و تصویر دست پیدا می‌کند. سپس هنگامی که او صفحه‌های کتاب را به تنهایی ورق می‌زند و باز هم ورق می‌زند، تصویرها به او کمک می‌کنند تا متن را در ذهن خود بازسازی کند. این‌گونه است

که کودک اولین گفت‌وگوی درونی آگاهانه با خویش را انجام خواهد داد و با یادآوری صدای خواننده بزرگسال کتاب، کلمات خاموش را رنگ می‌زند و ریتمشان را دنبال می‌کند و اولین درس سخنوری خویش را می‌آموزد. در این فرآیند کودک به‌طور ناخودآگاه، درباره شروع و پایان، علت و معلول و توالی خواهد آموخت. مهم‌تر از همه، کشف گونه جدیدی از جهان کلامی را تجربه خواهد کرد. مهم‌ترین نقش تصویر در کتاب کودک، تقویت متن است.

کتاب مصور^۱

تمامی کتاب‌های کودک که با تصویر همراه است کتاب مصور نامیده می‌شود. این کتاب‌ها شامل گونه‌های متفاوت و گسترده‌ای چون ادبیات داستانی، شعر، نمایشنامه و ادبیات غیرداستانی است. کتاب مصور کتابی است که در آن متن، مستقل از تصویر، داستان را بیان می‌کند. در فرآیند شکل‌گیری آثار مصور معمولاً نویسنده متن را می‌آفریند و تصویرگر بخش‌هایی از متن را بنا به دلخواه خود یا به سفارش ناشر انتخاب کرده و به تصویر می‌کشد. این تصویرها بدون شک برداشت منحصر به فرد تصویرگر از متن است، حال‌وهوایی ویژه به متن می‌بخشد، اما مسیر یا معنای متن را دگرگون نمی‌کند. در کتاب‌های مصور نقش اصلی را متن بر عهده دارد و خواننده بدون دیدن تصاویر نیز قادر به درک تمامی ماجراهای متن خواهد بود. جایگاه و نقش تصویر در کتاب‌های داستانی مصور برای کودک نقش‌های متفاوتی مانند تزیین کتاب، تقویت متن، گسترش معنا در متن، خلق دنیای جدیدی به موازات دنیای متن و... دارد.

نمونه: مجموعه ۲۴ جلدی **فرانکلین** نویسنده پالت بورژوا و

تصویرگر برندا کلارک، مترجم شهره هاشمی و...، انتشارات پیک دبیران و گروه سنی ۴ تا ۱۱ سال. فرانکلین لاک پشتی است کارهای بسیاری می‌تواند انجام دهد؛ او می‌تواند اعداد را بشمارد، بند کفشش را ببندد و با ترس از تاریکی، نگرانی از روز اول مدرسه، به دنیا آمدن خواهرش، اشتیاق به رئیس بودن، و... کنار بیاید. در این مجموعه کودکان همراه با فرانکلین به تجربه‌های جدیدی دست پیدا می‌کنند.

کتاب تصویری^۱

کتاب تصویری برای کودکان به کمک یک رشته تصویرهای زیاد همراه با متنی کمابیش اندک یا بدون متن، اطلاعاتی را منتقل یا داستانی را بازگو می‌کنند. در کتاب‌های تصویری که متن وجود دارد، دو زبان به کار گرفته می‌شود: زبان نوشتار و زبان بصری. این دو زبان به یاری یکدیگر مانند حلقه‌های یک زنجیر در هم فرو می‌روند تا داستانی یا مفهومی را بازگو کنند. برخی کتاب‌های تصویری بدون داشتن هیچ کلامی، گیرا و اثربخش هستند. چون کودکان به داستان‌هایی که به شکل بصری ارائه می‌شوند، به همان میزان که به داستان‌های شفاهی واکنش نشان می‌دهند، حساس‌اند.

نمونه داستان تصویری با کلام: **آبی کوچولو و زرد کوچولو**، نویسنده و تصویرگر لئولئونو، ترجمه طاهره آدینه‌پور، انتشارات علمی و فرهنگی و گروه سنی ۳ تا ۶ سال. در این کتاب آبی کوچولو و زرد کوچولو بهترین دوست هم هستند. یک روز آبی کوچولو به دنبال زرد کوچولو می‌رود، اما خانه‌شان را خالی می‌یابد و بسیار نگران می‌شود پس به دنبال زرد کوچولو می‌رود و او را پیدا

1. Picture books

می‌کند و یکدیگر را در آغوش می‌گیرند آنقدر که سبز می‌شوند. نمونه کتاب تصویری بدون کلام: **تولک‌لکی یا تمساح** تصویرگر علی خدایی و ناشر کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. با باز کردن صفحه‌ای از کتاب تصویر دارکوبی دیده می‌شود. در صورت باز کردن تای اول، قورباغه‌ای نمایان می‌شود و با باز کردن تای بعدی تمساحی دیده می‌شود. به همین ترتیب در صفحه‌ای از کتاب پلنگی ظاهر شده و در صورت باز کردن تای اول کتاب طاووسی و با باز کردن تای بعدی زرافه‌ای نمایان می‌شوند. در این کتاب، کودک با هجده حیوان در قالب سه عنصر اصلی در تصویر یعنی خط و رنگ و شکل آشنا می‌شود و خلق کردن را به صورت تولد یک شکل از درون شکل دیگر تجربه می‌کند. کتاب حس زیبایی‌شناسی کودک را رشد می‌دهد؛ زیرا او با اثر هنری یگانه‌ای روبه‌رو می‌شود که نو و بدیع است. تخیل کودک در فضای بازی و هیجان تقویت می‌شود و خاطره‌ای خوش از کتاب در ذهنش حک می‌شود.

نمونه کتاب تصویری بدون کلام: **مجموعه شیوه‌های تقویت هوش نوزاد ۳-۶ ماهه** تهیه بئاتریس میلتر برگردان طاهره طالع ماسوله و ناشر با فرزندان است. نوزاد از اولین روزهای زندگی به رنگ‌ها، صداها، بوها و چهره‌ها به‌ویژه چهره مادر حساس است. از سه ماهگی به بعد دایره دید نوزاد وسیع می‌شود. یکایک تصاویر کتاب‌های این مجموعه براساس علایق نوزاد به رنگ‌ها و شکل‌ها طراحی شده‌اند. شیوه‌های ارائه شده در این مجموعه براساس مطالعات و تحقیقات ۲۵ ساله دکتر بئاتریس میلتر در دانشگاه سوربن فرانسه شکل گرفته است.

ادبیات کهن

ادبیات کهن شامل دو بخش ادبیات شفاهی و ادبیات مکتوب (رسمی) است.

ادبیات شفاهی

ادبیات شفاهی ریشه در تجربه‌های زندگی و اندیشه‌ها و شادی‌ها و غم‌های مردم روزگاران قدیم دارد و از نسلی به نسل دیگر رسیده است. ادبیات شفاهی در واقع بازتاب زندگی اجتماعی و فرهنگی مردم، شیوه کار و تولید آن‌ها و نشان دهنده رفتار و منش و اندیشه و احساس، باور و اخلاق هر جامعه است که برخی هنوز هم مکتوب نشده است. لالایی، ترانه، متل، چیستان، لطیفه، افسانه، قصه، حکایت بخشی از ادبیات شفاهی هستند.

۱. **لالایی:** ویژه نوزادان و آرامش بخش آنان هنگام خواب است. لالا لالا، گل پونه، گل پونه / بابت رفته خدا همراهش / لالا لالا... نمونه مجموعه چندجلدی **مجموعه لالایی‌ها** اثر مصطفی رحماندوست، افسانه شعبان‌نژاد، اسدالله شعبانی، شکوه قاسم‌نیا، جعفر ابراهیمی و تصویرگری امیر علایی، نغمه صالحی، مریم حسین‌نژاد، سید حسین موسوی، حسن عامه‌کن و ناشر امیرکبیر را می‌توانند بارها و بارها برای کودکان بخوانند. لالایی‌ها کمک می‌کنند تا کودکان خواب آرام و شیرینی داشته باشند و علاوه بر این، با کلمه‌ها و تصویرسازی‌های هر شعر دنیای رؤیایی و خیال‌انگیزی را در ذهن بسازند.

۲. **ترانه:** کلام موزون و آهنگین است که برای کودک کشش ویژه‌ای دارد. پیوند ترانه با بازی در ترانه - بازی برای کودک بسیار خوشایند است. این نوع ترانه را می‌توانید هنگام بازی کودکان که شکل نمایشی دارد، بخوانید. یکی از شناخته شده‌ترین ترانه - بازی‌های ایرانی **اتل متل توتوله** / گاب حسن کوتوله / نه شیر داره

نه پستون / شیرشو ببر کردسون / یه زن کردی بستون / اسمشو
 بذار عم قزی / دور کلاش قرمزی / هاچین و واچین / یک پاتو ورچین
 است. ترانه - بازی شناخته شده دیگر **عمو زنجیرباف** است که
 در گروه‌های نوباوه و همچنین پیش آمادگی و آمادگی بازی بسیار
 شیرین و جذابی است. عمو زنجیر باف؟ / بعله / زنجیر منو بافتی؟ /
 بعله / پشت کوه انداختی؟ / بعله / بابا اومده / چی چی آورده؟ / نخودچی
 کشمش / بخور و بیا / با صدای چی؟ / با صدای گربه / میومیومیومیو /
 در این ترانه - بازی کودکان در عین اهمیت مهم بودن تک‌تکشان
 در حفظ ارتباط زنجیر نام آوای حیوانات مختلف را تکرار می‌کنند.
 نمونه کتاب ترانه - بازی: کتاب **دس‌دسی باباش می‌یاد**،
 گردآوری: ثمینه باغچه‌بان، تصویرگر: فرشید شفییعی و ناشر: چاپ
 و نشر نظر (کتاب‌های خروس)، مجموعه‌ای از بازی‌های سنتی
 است. بازی‌هایی که بخشی از فرهنگ ایرانی است؛ «نون بیار،
 کباب ببر»، «دس‌دسی باباش می‌یادا»، «آفتاب مهتاب چه رنگه؟»،
 «اتل متل توتوله» و... که با شیوه اجرا در کتاب معرفی شده‌اند.
 بازی‌ها با تصاویری همراه شده‌اند که دنیایی از تخیل و رنگ را به
 روی کودک می‌کشایند. در این مجموعه، سه بازی «عموزنجیرباف!
 بعله!»، «چرخ چرخ عباسی» و «گرگم و گله می‌برم!» جنبشی‌اند
 و بقیه غیرجنبشی.

۳. متل: شعری است که با روایت داستانی همراه شده است
 و در آن نوعی بازی هم دیده می‌شود و برای کودک خردسال
 به‌ویژه نوپا خوشایند است. یکی از شناخته‌شده‌ترین متل‌های
 فارسی **دویدم دویدم** است که در هر گوشه‌ای از ایران روایتی
 از آن دیده می‌شود. دویدم دویدم / سرکوهی رسیدم / دوتا خاتونی
 دیدم / یکیش به من نون داد / یکیش به من آب داد / نون را خودم

خوردم/ آبو دادم به زمین/ زمین به من علف داد/ علف دادم به بزی/ بزی به من پشکل داد/ پشکل و دادم به نونوا/ نونوا به من آتیش داد/ آتیشو دادم به زرگر/ زرگر به من قیچی داد/ قیچی رو دادم به خیاط/ خیاط به من قبا داد/ قبارو دادم به بابا/ بابا به من خرما داد/ یکیشو خوردم شیرین بود/ یکیشو خوردم تلخ بود/ گفتم: بابا خرما بده! زد تو کلام، کلام افتاد خونه قاضی/ رفتم کلامو بیارم/ آتیش به پنبه افتاد/ سگ به شیکمه افتاد/ گربه به دمبه افتاد/

نمونه کتاب متل، **جم جمک برگ خزون**، گردآوری ثمینه باغچه بان، تصویرگر فرشید شفیع و ناشر موسسه فرهنگی پژوهشی چاپ و نشر نظر مجموعه متلهایی است که درک ریتم و آهنگ آن‌ها بر رشد زبانی کودک تاثیرگذارست. این متل‌ها تخیل برانگیز با تصاویر برانگیزاننده فضای دیگری یافته‌اند.

۴. چیستان: ترکیبی از سرگرمی و بازی است که به نوعی هوش را به چالش و می‌دارد و برای کودکان پیش‌دبستان ۱ و ۲ بسیار مناسب است.

۵. لطیفه: در ادبیات شفاهی گونه ادبی کوتاهی است که در زیرگروه طنز قرار می‌گیرد و بسیار مورد علاقه کودکان است. مربی می‌تواند در ادبیات شفاهی لطیفه‌های ملانصرالدین را دست‌چین کند و در زمان‌های مناسب برای کودکان پیش‌دبستان ۱ و ۲ بیان کند.

۶. قصه (افسانه): قصه‌ها بخش گسترده‌ای از ادبیات شفاهی است که از باورها و آداب و زندگی مردم در گذشته‌های دور نشأت گرفته است و در گذر زمان تغییرات بسیاری کرده‌اند. انواع قصه‌ها از این قرارست: اساطیری، حماسی، پریان، جانوری و... . نمونه؛ مجموعه ۱۰ جلدی **قصه، بازی، شادی**، نویسنده مرتضی خسرونژاد، تصویرگر امین حسن‌زاده، راشین خیریه، علی مفاخری و

اکبر نیکان‌پور، ناشر کتاب‌های پروانه باز آفرینی قصه‌های قدیمی‌اند که هم از نظر داستانی و هم از نظر معنایی تغییر کرده‌اند تا کنش‌های تازه‌ای در مخاطب به‌وجود بیاورند؛ کنش‌هایی که در خدمت پرورش تفکر فلسفی کودکان قرار بگیرد.

• **قصه اساطیری:** کهن‌ترین شکل قصه است. در این قصه‌ها باورهای مقدس انسان باستانی باز گفته می‌شود. مخاطب در افسانه‌های اساطیری با تخیل فلسفی یا چپستی پدیده‌ها آشنا می‌شود. نمونه قصه اساطیری **نبرد دیو خشکسالی و فرشته باران** است. با پیروزی فرشته باران بر دیو خشکسالی باران بر زمین می‌بارد. نمونه دیگر **آرش کمانگیر** است که شخصیت اساطیری آرش با رها کردن جان خود در تیر، مرز ایران‌زمین را مشخص می‌کند. این گونه قصه‌ها برای کودکان پیش‌دبستان ۲ و ۱ بسیار مناسب است.

- **قصه حماسی:** روایت شکل‌گیری و پیدایش قوم و ملت در میان نبرد میان پهلوانان و دشمنان ملت است. در این نبرد پیروزی پهلوانان، پیروزی ملت و شکستشان، بندگی ملت است. از این رو موجب بیداری حس هویت به‌ویژه هویت ملی در کودک می‌شود و برای کودکان پیش‌دبستان ۲ و ۱ بسیار مناسب است. نمونه قصه حماسی نبرد رستم پهلوان در هفت‌خوان رستم است.

- **قصه پریان:** قصه‌های پریان مانند ماه‌پیشونی، بلبل سرگشته، سیندرلا، سفیدبرفی و... کارکرد روان‌شناختی دارند و به ساماندهی ذهنی کودک یاری می‌رساند. افسانه پریان موجب می‌شود مخاطب بر تضادهای عمیق روانی خویش چیره شود. کودک بنا به رشد شخصیتش یا شرایطی که آن لحظه با آن درگیر است، پیام‌های پنهان افسانه را درمی‌یابد. این افسانه‌ها آشفستگی و عدم امنیتی را

که از طرف محیط به کودک تحمیل می‌شود، از میان برمی‌دارد و او را به سوی کشف هویت و استعداد ذاتی خود رهنمون می‌سازد و به او می‌آموزد تا برای کشف خویش از پیکارهای پرخطری که بی‌آن‌ها هرگز کسی قادر به تحصیل هویت حقیقی خویش نیست، نهراسد.^۱ برای نمونه نخودی در **قصه نخودی** به ساختن سرشت مخاطب از راه تشویق انتخاب میان خوب و بد نمی‌پردازد، بلکه به او امید می‌دهد که ضعیف‌ترین‌ها هم می‌توانند در زندگی پیروز شوند. مخاطب کودک همراه با نخودی به سفر می‌رود. این سفر برای کودک سفر کشف خود است. قصه‌های پریان برای کودکان ۳ سال به بالا مناسب است.

- **قصه جانوری**: شخصیت اصلی قصه جانوری مانند بز زنگوله‌پا جانور است. شنگول و منگول و حبه انگور بچه‌های بز زنگوله‌پا هستند. در نقاط مختلف سرزمین ایران فرزندان بز زنگوله‌پا نام‌های مختلف دارند. شما می‌توانید روایت‌های محلی قصه‌ها را بدون تغییر برای کودکان بازگو کنید.

- **حکایت**: قصه‌هایی کوتاه که از زبان حیوانات گفته شده باشد. مانند قصه‌های کلپله و دمنه. در بیشتر حکایت‌ها مطالبی اخلاقی بیان می‌شود و در پایان حکایت، پندی حکیمانه داده می‌شود.

ادبیات کهن مکتوب

ادبیات مکتوب مانند شاهنامه، بوستان، گلستان، مثنوی مولوی، سمک عیار، تاریخ بیهقی و... روایت‌های منظوم و منثور هستند که برای کودکان و نوجوانان نوشته نشده است، اما بخشی از آن به صورت‌های گزیده، بازنویسی و بازآفرینی وارد ادبیات کودک و نوجوان می‌شوند. در مناسب‌سازی اثر کهن برای کودکان علاوه

۱. برونو بتلهایم، کاربرد افسون، مترجم دکتر کاظم شیوا رضوی، (تهران: دکتر کاظم شیوا رضوی، بی‌تا)، نقل به معنی از پیشگفتار.

بر امروزی کردن زبان گاه تغییراتی در اثر به وجود می‌آورند. برای نمونه می‌توان از مجموعه کتاب‌های **قصه‌های خوب برای بچه‌های خوب** مهدی آذریزدی پدر ادبیات کودک یاد کرد. این مجموعه شامل کتاب‌های؛ قصه‌های کیله و دمنه، قصه‌های مرزبان‌نامه، قصه‌های سندبادنامه و قابوس‌نامه، قصه‌های مثنوی مولوی، قصه‌های قرآن و قصه‌های شیخ عطار است. مربی می‌تواند برای قصه‌گویی با کودکان از این مجموعه قصه انتخاب کند.

داستان

می‌دانیم که با رسیدن به قرن هجدهم نگرش به کودک تغییر کرد و توجه به دوران کودکی به عنوان پایه اصلی بنای زندگی بزرگسالی فرد مطرح شد. همچنین انسان با ورود به دنیای صنعتی با مشکلات جدیدی روبه‌رو شد که این مشکلات در ادبیات کهن از جمله قصه‌ها مطرح نبودند. این شرایط به شکل‌گیری داستان منجر شد.

داستان به‌هم پیوسته‌ای از حوادث واقعی و تاریخی یا ساختگی است که به صورتی بیان شده که شنونده یا خواننده از جمله کودک را وادار می‌کند که بخواهد بداند بعد چه اتفاق می‌افتد. همچنین در تخیل شنونده یا خواننده از جمله کودک در لحظه شنیدن مجسم می‌شود. داستان را ذهن خلاق نویسنده خلق می‌کند و ذهن خلاق مخاطب، آن را تکمیل می‌کند. گونه‌های داستان؛ داستان واقع‌گرا و داستان فانتزی در ادبیات کودک بیشتر دیده می‌شود.

داستان واقع‌گرا

همه اجزاء داستان واقع‌گرا با زندگی مردم واقعی در جهان

معاصر پیوند دارد. به عبارتی دیگر امکان رخداد داستان واقع‌گرا در جهان واقعی وجود دارد.

نمونه‌های داستان واقع‌گرا: مجموعه ۶جلدی **مانیا**، نویسنده عذرا جوزدانی. تصویرگر سحر حق‌گو. نشر چکه و انتشارات شهر قلم، ۱۳۹۱. مانیا کودکی است که در هر قالب بازی و تخیل در هر جلد نقشی را تجربه می‌کند و با ویژگی‌های آن آشنای می‌شود. مانیا پادشاه شد. مانیا گم شد. مانیا ملکه مورچه‌ها شد. مانیا دکتر شد. مانیا مهربان شد. مانیا نقاش شد.

نمونه داستان واقع‌گرا: مجموعه ۴جلدی **ماکس**، نویسنده باربرو لیندگرن، مترجم فروغ جمالی و ناشر دانش تصویر. ماکس توپ، پستانک و ماشین خود را دوست دارد و دلش نمی‌خواهد به دوستانش قرض بدهد، به همین دلیل دعوا می‌کند. این مجموعه برای کودکان ۳ماه تا ۳ساله هم مناسب است.

داستان فانتزی

گونه‌ای داستانی است که از دنیای واقعی دور می‌شود تا واقعیت را در دنیای غیرواقعی بازسازی کند. کودک در داستان فانتزی حیرت می‌کند و شگفت‌زده می‌شود. داستان فانتزی کشفی از واقعیت در جهان غیرواقعی است. به سخنی دیگر فانتزی بیشتر در برگیرنده حقایقی است که به خواننده کمک می‌کند تا جهان امروز را بهتر درک کند. داستان فانتزی در ادبیات کودکان امروز جهان مهم‌ترین قالب است و بیش از ۸۰ درصد از آثاری که به‌ویژه برای کودکان خردسال خلق می‌شوند فانتزی هستند.

نمونه داستان فانتزی: **سفر به سرزمین وحشی‌ها**، نویسنده و تصویرگر موریس سنداک، مترجم طاهره آدینه‌پور و انتشارات

علمی و فرهنگی. ماکس شلوغ کاری می‌کند و مادرش او را وحشی می‌خواند و برای تنبیه او را به اتاق می‌فرستد. در اتاق جنگلی می‌روید و دریایی و قایقی. ماکس با قایق روزها و هفته‌ها را طی می‌کند تا به سرزمین وحشی‌ها می‌رسد.

نمونه داستان فانتزی: کتاب **سرما نخوری کوتی کوتی**، نویسنده فرهاد حسن‌زاده و تصویرگر هدی حدادی و ناشر کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، داستان هزارپا کوچولویی به نام کوتی کوتی است. کودکان با داستان‌های کوتی کوتی می‌خندند، سرگرم می‌شوند و خودشان را در آن می‌بینند. چون کوتی کوتی خود آن‌هاست.

توجه: کتاب‌های **لئولئون** و **موریس سنداک** و **اریک کارل** ادبیات ناب هستند. خواندن آن‌ها برای کودکان در پرورش خلاقیت و تقویت سواد خواندن می‌تواند سهم بسزایی داشته باشند.

ویژگی‌های داستان واقع‌گرا و فانتزی

با توجه به ویژگی‌های داستان می‌توانید کتاب مناسب برای کودک انتخاب کنید. ویژگی‌های انواع داستان واقع‌گرا و فانتزی کودک از این قرار است:

- جهان داستان به گونه‌ای باشد که کودک آن را باور کند.
- کودک شنونده شخصیت‌های داستانی را باور کند. از این رو شخصیت‌های داستان باید مثل جهان واقعی دارای نقاط قوت و ضعف باشند تا واقعی به نظر برسند.
- شخصیت‌پردازی و فضاسازی در داستان به دور از کلیشه‌های رایج و غیرواقعی و اغراق‌شده باشد.
- داستان به گونه‌ای نوشته شده باشد که به کودک اجازه دهد

خودش هرگونه برداشت و نتیجه‌گیری‌ای که می‌خواهد از کتاب بکند.

- زبان در داستان باید نشان‌دهنده موقعیت فردی و اجتماعی شخصیت‌های داستانی باشد.

- نویسنده به صورت غیرمستقیم به کودک یاری رساند تا چشم‌انداز درستی از موضوع به دست آورد. برای نمونه نویسنده با طرح موضوع‌هایی مانند خشونت، تبعیض و... در داستان، برخورد مناسبی داشته باشد نه اینکه خشونت و تبعیض را تشویق و ترویج کند.

- داستان به گسترش کنجکاوای کودکان یاری رساند.

- داستان ذهن کودک را به چالش بکشاند.

شعر

بیان احساس و عاطفه و اندیشه به صورت موزون و خیال‌انگیز. شعر احساس، عاطفه، تخیل و ذوق کودک و نوجوان را پرورش می‌دهد. شعر تصویرهای شاعرانه زیبا از جنس تخیل کودکانه است. شعر ریشه در گذشته‌های دور دارد. در گذشته کودکان با شنیدن لالایی‌ها و متل‌ها با شعر آشنا می‌شدند. در ایران نخستین بار شاعران دوران مشروطیت شعرهایی برای کودکان و نوجوانان سرودند و با گذشت زمان شعر ویژه کودک و نوجوان پدید آمد. ویژگی‌های شعر کودک از این قرار است:

- به دور از هر گونه پیام و آموزش و پند باشد.
- با نیازهای کودک و تجربه و توانایی او هماهنگ باشد.
- شعر به دور از نگاه بزرگسالانه و نزدیک به نگاه کودکانه باشد.

- صورتهای خیال تازه و نو را به روی کودک می‌گشاید.
- کودک را به بازی با واژه‌ها تشویق کند.
- در شعر واژه‌ها به گونه‌ای خلاق استفاده شوند تا معنای لفظی آن‌ها ارتقا یابد و فراتر از معنای آشکارشان باشند.
- گزینش و پیوند واژه‌ها به گونه‌ای باشد که به قدرت و جادو و تاثیر عاطفی زبان شعر منجر شود.
- کودک را در لذت بردن از زبان تشویق کند.
- به عناصر شعری به‌ویژه موسیقی واژه‌ها توجه شود.
- به کودک در درک احساس‌های گوناگون خود و دیگران یاری رساند.

- دریافت‌های تازه‌ای از جهان به روی کودک بگشاید.
- شعر کودک را محدود نکند و به او بال‌وپر پرواز بدهد.
- در صورتی که در شعر روایتی وجود داشته باشد لازم است که شخصیت‌پردازی باورپذیر و به دور از کلیشه‌ها باشد.

نمونه: کتاب **هر کی یه رنگی داره**، شاعر اسدالله شعبانی، تصویرگر شبنم شعبانی و ناشر امیرکبیر، شامل ۸۳ شعر است که با ریتم موزون و آهنگین باعث می‌شوند کودکان لحظه‌هایی دوست‌داشتنی را تجربه کنند. تصاویر ساده و کودکانه کتاب هم به ایجاد فضایی شاد و آرام‌بخش کمک کرده است.

نمونه: **مرغ سرخ پا کوتاه** سروده پروین دولت‌آبادی، تصویرگر پرستو حقی، ناشر موسسه پژوهشی تاریخ ادبیات کودکان، افسانه منظوم است. مرغ سرخی در مزرعه به راه می‌افتد و دانه‌ای به رنگ طلا پیدا می‌کند. او از همه جانوران مزرعه، سگ، گربه و اردک می‌خواهد که به او کمک کنند تا این دانه را بکارد. هیچ یک حاضر به همکاری با او نمی‌شوند.

نمایشنامه

متن قابل اجرا در تئاتر (نمایش) است. نمونه: کتاب **ارنگ**، **ارنگ بگو چه رنگ؟** و کتاب **گرگم و گله می‌برم** سروده افسانه شعبان‌نژاد و ناشر کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، شامل بازی‌های نمایشی در قالب شعر است. این ویژگی به دلیل نزدیک بودن به زندگی کودک که تلفیقی طبیعی از هنر و بازی است، زمینه‌های مناسبی را برای پرورش او فراهم می‌کند. بازی‌های نمایشی را می‌توان با ابتکار خود و کمک کودکان به اجرا درآورد.

کتاب‌های اطلاعاتی (ادبیات غیرداستانی)

کتاب‌های اطلاعاتی به مخاطب اطلاعاتی درباره دین و مذهب، زندگی انسان در گذشته و حال، زندگی نامداران، موجودات زنده، دانش‌ها، فن‌ها و هنرهای گوناگون و مانند آن‌ها می‌دهند. انواع کتاب‌های اطلاعاتی؛ هنر، بازی و سرگرمی، دانش‌اجتماعی، زندگینامه، دین، علوم، کلیات و فلسفه هستند. ویژگی‌های کتاب‌های اطلاعاتی خوب از این قرار است:

اطلاعات صحیح و به‌روز باشد.

- اثر با ویژگی‌های شناختی و ادراکی و تجربه کودک هماهنگ باشد.
- ساختار منسجم بر اساس رابطه علت و معلولی داشته باشد.
- سازماندهی موضوع روشمند باشد، به گونه که تفکر علمی را در کودک تشویق و تقویت کند.
- نگرش نویسنده به موضوع واقع‌بینانه باشد نه جانبدارانه.
- فهرست منابع معتبر داشته باشد.
- قالب اثر آموزشی و به صورت مستقیم نباشد.

- زبان و حجم اطلاعات مناسب گروه سنی کودک باشد نه بزرگسال
- اثر از نظر شکل خلاق و جذاب باشد.
- استفاده از شگردهای داستانی در کتاب‌های اطلاعاتی جایز است اما تحریف واقعیت نه!

دین

مجموعه آثار در قالب داستان، زندگینامه، شعر و سفرنامه با موضوع‌های دینی است. نمونه: کتاب **او** نویسنده محسن چینی‌فروشان، تصویرگر مجتبی عصیانی و ناشر کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان با نثری ساده و روان و با بهره گرفتن از عناصر طبیعت، کودک را به دنیای اطرافش حساس می‌کند تا حضور خالق را همه جا ببیند و حس کند.

دانش اجتماعی

مجموعه آثار با موضوع روان‌شناسی، اجتماعی، محیط‌زیست، تاریخ، جغرافیا، آداب معاشرت، تعلیم و تربیت است. نمونه: **جانوران نباید لباس بپوشند**، نویسنده جودی بارت، تصویرگر ران بارت، مترجم فرزانه ابراهیمی، ناشر همگام با کودکان و نوجوانان که به موضوع محیط‌زیست و حقوق حیوانات می‌پردازد. روی جلد کتاب یک جوجه تیغی با لباسی پاره تصویر شده است؛ در لابه‌لای صفحه‌های کتاب نیز جانوران دیگری مثل شتر، مار، موش، گوسفند، مرغ، کانگورو، زرافه و... در لباس‌هایی به ظاهر زیبا، اما نامناسب، تصویر شده‌اند. کتاب به کودکان نشان می‌دهد که اگر بخواهند به جانوران هم مثل آدم‌ها لباس بپوشانند چقدر باعث آزار و اذیتشان می‌شوند.

نمونه: مجموعه چند جلدی **مجموعه دنیای دوست‌داشتنی من**، نویسنده و تصویرگر تاد پار، مترجم شقایق خوش‌نشین و ناشر شهرقلم. در این کتاب مفاهیم عمیق زندگی، مثل عشق و دوست داشتن، صلح و دوستی، قبول تفاوت‌ها، و زمین و راه‌وروش مراقبت از آن در زبانی کودکانه، ساده، و ملموس بیان می‌شود.

علوم

مجموعه آثار با موضوع فیزیک، شیمی، زمین‌شناسی، جانورشناسی، گیاه‌شناسی، ریاضیات، نجوم، پزشکی، محیط‌زیست، علوم کاربردی و فناوری و... است.

نمونه: **تخم پنگوین امپراطور**، نویسنده مارتین جنکینز، مترجمان پارسا مهین‌پور و نسرین وکیلی و ناشر مبتکران. در این کتاب کودک با زندگی خانوادگی پنگوئن امپراطور آشنا می‌شود.

زندگی‌نامه

زندگی شخصیت به صورت داستان است.

هنر، بازی و سرگرمی

مجموعه آثار با موضوع هنر، بازی و سرگرمی است. نمونه: **مجموعه اسم من...** نویسنده و تصویرگر ناهید عسگری و ناشر کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. کودکان در این مجموعه با بازی، سرگرمی، نقاشی و قصه‌های ساده با شکل‌های هندسی آشنا می‌شوند. این کتاب‌ها تصویرسازی خاصی دارند. علاوه بر قصه، یک نوع بازی هم طراحی شده که سبب ایجاد ارتباط کودکان با کتاب می‌شود.

کتاب فلسفه

کتاب‌هایی داستانی با مضمون فلسفی است که موجب رشد تفکر خلاق، تفکر انتقادی و تفکر جمعی می‌شود. نمونه: **لبخند گمشده**، نویسنده تیری روبرشت، تصویرگر فیلیپ گوسنز، مترجم فراز پندار و ناشر شرکت انتشارات فنی ایران. دختری لبخندش را گم می‌کند و همه تعجب می‌کنند. هر کدام حدس‌هایی می‌زنند و فکر می‌کنند او ناراحت است یا عصبانی. این کتاب به ظاهر ساده است، اما سؤال فلسفی هم مطرح می‌کند: مگر واقعاً همه بچه‌ها مدام مجبورند لبخند بزنند؟ برای همین خواندن آن می‌تواند یک پیشنهاد باشد برای حل یک مسئله، آن هم به روش دیگر.

کتاب کلیات

فرهنگنامه‌ها، لغت‌نامه‌ها و اطلس‌ها برای کودکان که اطلاعات پایه‌ای پیرامون موضوعی ویژه را خیلی سریع در اختیار خواننده قرار می‌دهد. نمونه: کتاب **بدن من** نوشته الئونورا بارسوتی، ترجمه محمد کردستانی و ناشر ایران‌بان نمونه کتاب کلیات تصویری درباره بدن است که به کودکان پیش‌دبستان ۱ و ۲ اطلاعات بسیار جذابی ارائه می‌دهد.

کتاب‌های آموزشی خلاق-

آثاری که اگرچه هدف‌های آموزشی دارند اما موجب پرورش خلاقیت کودک می‌شوند. نمونه؛ کتاب **آواورزی با سی‌بی‌لک** و کتاب **الغباورزی با کاکا کلاغه**، پژوهش و نوشته محمدهادی محمدی، تصویرگر و گرافیست حدیثه قربان، شرکت نشر چیستا. در این دو بسته کتاب، کودک با شنیدن ماجراهای گربه‌ای به نام

سی‌بی‌لک در آواورزی و کاکاکلاغه در الفباورزی و دیدن تصاویر تخیلی، که با داستانه‌ها پیوند دارند و بازی‌ها و کارورزی‌هایی که در ادامه هر داستانه آمده است، لذت می‌برد و همزمان آموزش زبان فارسی را می‌بیند بی‌آنکه خودش متوجه شود.

منابع

۱. پایور جعفر. به کوشش فروغ‌الزمان جمالی. بازنویسی و بازآفرینی در ادبیات. تهران: کتابدار، ۱۳۸۸.
۲. پولادی کمال. بنیادهای ادبیات کودک. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوان، ۱۳۸۴.
۳. قزل‌ایاغ ثریا. ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه‌ای برای کودکان و نوجوانان) - تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسان دانشگاه‌ها (سمت)، ۱۳۸۳.
۴. محمدی محمدهادی. فانتزی در ادبیات کودکان. تهران: نشر روزگار، ۱۳۸۷.
۵. نورتون دونا. شناخت ادبیات کودکان گونه‌ها و کاربردها از روزن چشم کودک (دو جلد). ترجمه منصوره راعی و دیگران. تهیه شده در موسسه فرهنگی هنری خانه ترجمه کودکان و نوجوانان - تهران: قلمرو ۱۳۸۲.